

**ХОРЕОГРАФІЯ ЯК НАВЧАЛЬНА
ДИСЦИПЛІНА В ОСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ
УКРАЇНИ (СЕР. XVIII – XX СТ.)**

Соколова Наталія

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Аннотация

В статье рассматривается проблема становления хореографии как учебной дисциплины в учебных заведениях Украины в XVIII–XX веках. Установлено, что танцы преподавались в средних и высших образовательных учреждениях или в обязательном порядке (кадетские корпуса, институты благородных девиц), или факультативно (гимназии, университеты). В послереволюционный период танцы были заменены на ритмику, а впоследствии вытеснены физической и военной подготовкой. Доказано, что целью хореографии было не только обучение молодежи танцевальным движениям, но и поведению в обществе и этикету.

Ключевые слова: хореография, танцы, учебные заведения, учебная дисциплина.

Annotation

In the article the problem of becoming of choreography is examined as educational discipline in educational establishments of Ukraine in XVIII–XX eyelids. It is set that dances were taught in middle and higher educational establishments or without fail (military schools, institutes of noble maidens), or optionally (gymnasia, universities). After revolution, dances were substituted by a rhythmic, and afterwards forced out by physical and military preparation. It is well-proven that the aim of choreography was not only educating of young people to dancing motions but also to behavior in society and etiquette.

Key words: choreography, dances, educational establishments, educational discipline.

Постановка проблеми. В процесі виховання висококультурної людини важлива роль належить хореографічному мистецтву, яке сприяє формуванню гармонійного й духовного розвитку підлітків, соціалізації їхньої особистості. Враховуючи це, в сучасних умовах реформування системи освіти, коли в навчальному процесі належна увага має приділятися не лише дисциплінам гуманітарного й природничого циклів, а й поліпшенню фізичного здоров'я молоді, саме хореографія може підвищити рухову активність учнів. Недарма в освітніх закладах Російської імперії, частиною якої були більшість територій сучасної України, хореографія запроваджувалась як обов'язковий або факультативний предмет. Оскільки танці не лише були важливою складовою джентльменського виховання, а й часто підміняли таку дисципліну як фізичне виховання. З моменту ж запровадження фізкультури, яка поступово перетворилась на звичайну військову муштру, танці так і не втратили своєї популярності серед молоді. Навіть в радянський час в шкільну систему включили ритміку, хоча звичайно основний акцент робився на фізичне виховання. Зараз, в умовах погіршення стану здоров'я молоді, що обумовлене екологічними, соціально-економічними факторами й простим небажанням дітей відірватися від комп'ютера, саме впровадження

хореографії в сучасній навчально-виховний процес частково допоможе вирішити дану проблему. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження історичного досвіду з організації художньо-естетичного виховання за допомогою різних видів мистецтв, перш за все, танцювального – в навчальних закладах України впродовж XVIII–XX ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки проблема хореографічного виховання молоді все більше привертає увагу дослідників. Так, А. Форостян у своїй праці розкриває регіональні особливості впровадження в навчальний процес освітніх закладів Півдня України впродовж другої половини XIX ст. хореографії як навчальної дисципліни [13]. Визначенню ролі танців в загальноосвітніх закладах Російської імперії з другої половини XIX ст. присвятила дисертаційну роботу Ю. Симаєва [9]. Окремі аспекти становлення системи хореографічного виховання в радянських школах довоєнного періоду висвітлені у науковій статті Т. БлагОВОЇ [1]. Однак, за наявності значної історіографічної бази з питання розвитку танцювального мистецтва в навчальних закладах України, проблема викладання хореографії як навчальної дисципліни у освітніх установах країни впродовж XVIII–XX ст. не стала об'єктом всебічного аналізу.

Мета даної статті полягає в тому, щоб на основі широкої джерельної бази розкрити особливості розвитку хореографії як навчальної дисципліни в освітніх закладах України в дореволюційний період.

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз статутів навчальних закладів Російської імперії свідчить, що танці були включені до навчальних програм усіх видів освітніх закладів: військових (Шляхетський сухопутний кадетський корпус) з 1731 р.; мистецьких (училище при Акаде-

мії мистецтв) з 1757 р.; в будинках сиріт (виховальний будинок в Москві) – 1764 р.; жіночих навчальних закладах (Смольний інститут) в 1764 р.; в гімназіях (Академічна гімназія в Санкт-Петербурзі) – 1727 р.

Шляхетські корпуси в Російській імперії починають функціонувати з 1731 р. в Санкт-Петербурзі, а згодом і в Москві. Перед викладачами даного закладу ставилось головне завдання – виховувати юнаків шляхетського походження в благопристойності й покорі. Впродовж тривалого періоду (з 5-6 до 21 року) хлопчики опановували такі предмети, як математика, хімія, фізика, географія, історія, астрономія, іноземні й російську мови, право, військове мистецтво, фортифікацію та окремо – предмети мистецького циклу: архітектуру, малювання, фехтування, музику й танці [12, 85–86].

Статут передбачав утримування трьох вчителів танців – танцмейстерів різної кваліфікації, а саме: танцмейстер, ундер-танцмейстер, танцмейстер, який в «фор танцер возводиться» [10, 20]. Проте танцювальне мистецтво вважалось менш потрібним предметом для майбутнього офіцера, ніж верхова їзда. Про це свідчить наявність в штатному кошторисі окремих статей, присвячених витратам на утримування манежу: чотирьох вчителів (обер-берейтера, берейтера, унтер-берейтера та пікера), обслуговуючого персоналу й, звичайно, 30 коней – всього 3827 крб. на рік [12, 154]. Уроки танців також викладались в спеціально відведеному приміщенні, але з 1732 до 1747 рр. сюди перенесли лютеранську церкву. Заняття танцями почали проводити в необладаній залі для фехтування [2, 209].

Попри такі незручності, кадети в танцювальному мистецтві досягли певних успіхів, про що свідчать спогади сучасників, які наголошували, що юнаки брали

участь в «особливих комедіях на балах» разом з італійськими професіоналами, й деякі з випускників шляхетських корпусів не поступалися закордонним майстрам [17, 23].

Впродовж XIX ст. шляхетські корпуси в Москві та Санкт-Петербурзі були реорганізовані в спеціальні військові навчальні заклади – кадетські корпуси. Подібні установи діяли в Києві, Сумах, Одесі, Полтаві.

З 80-х рр. XIX ст. система викладання танців в кадетських корпусах зазнала певних змін. По-перше, на уроки з хореографії виділялась 1 година на тиждень, а якщо заняття припадало на міжкласний час, його тривалість скорочувалась до 50 хвилин, оскільки 10 хвилин відводилось на відпочинок [4, 7–8]. По-друге, танці почали сприйматися як засіб для формування правильної постави й вміння триматись у світському колі. Танцювальні вправи поділили на дві групи: загальні вправи, які сприяли б гнучкості тіла та спеціальні – складові частини танців. При цьому більшу увагу рекомендувалось приділяти саме загальним вправам [4, 117]. В кадетських корпусах використовувалась французька або класична система викладання танців, яка включала в собі вивчення правил виконання полонезу, менуету, польки, мазурки, кадрили, російського танцю. По можливості, вчителям хореографії радили додатково навчати учнів основам народних танців, що дозволяло б удосконалювати рухи кадетів, сприяло б освоєнню нових танцювальних па [4, 119]. Отже, ми можемо стверджувати, що в другій половині XIX ст. відбувається поступовий відхід від класичної системи викладання танців, які тепер слугували допоміжним засобом в освоєнні основних гімнастичних й строевих рухів.

З приходом до влади більшовиків кадетські корпуси було ліквідовано, але згодом відновлено

з певними змінами в 1943 р. як суворівські військові училища (СВУ). В Україні в період радянсько-німецької війни починає свою роботу суворівське училище в м. Харків. Окрім загальноосвітніх предметів до навчальної програми цих навчальних закладів включили верхову їзду, фехтування й танці. В той період це єдині освітні установи, де танці визначались як обов'язковий предмет.

З XVIII ст. в Російській імперії відкривають гімназії – середні навчальні заклади для хлопчиків, вихідців з вільних верств населення, здебільшого дворянського походження. Навчальна програма гімназій не передбачала викладання танців як обов'язкової дисципліни. Наявність в розкладах таких предметів як гімнастика, фехтування, верхової їзди й танці залежала від прибутків навчального закладу [6, 58; 141–142].

Зрозуміло, що лише в окремих гімназіях існували танцювальні класи. Одним з перших такий клас відкрито при Академічній гімназії Санкт-Петербурга в 1727 р., проте впродовж 1735–1737 рр. хореографію витіснив урок німецької мови. Згодом танцювальний клас відновлено, однак викладання обмежувалось салонними танцями й нерідко поєднувалося з фехтуванням [9, 77].

Велика завантаженість навчальними дисциплінами та загальнодоступність для всіх вільних станів робили гімназію непривабливою для дворян. В країні розпочалося масове відкриття пансіонів для «благородних» при гімназіях й університетах. В цих навчальних закладах діти вивчали предмети, які притаманні для освіти вищого стану, а саме – іноземні мови, музику, танці, фехтування та верхову їзду. Маючи в своєму розпорядженні значні матеріальні кошти, власники пансіонів створювали сприятливі умови для виховання національної еліти.

26 березня 1823 р. імператором Олександром I затверджено

Циркулярну пропозицію відносно вчителів танців, музики та гімнастики при гімназіях, де підтверджувався факт про необов'язковість даних предметів для учнів середніх навчальних закладів, утримання ж вчителів перекладалося на плечі батьків та благодійників [7, 495–496]. Цією постановою російський уряд давав змогу батькам самостійно вирішувати питання з приводу хореографічного виховання їх дітей.

З 1864 р. згідно нового статуту гімназій до навчального розкладу як необов'язковий предмет вводились гімнастика та співи. Танці викладалися як частина гімнастичного комплексу [11, 53]. Лише в 1871 р. Міністерство народної освіти видало новий «Устав гімназій та прогімназій», де наголошується, що всі гімназисти мають змогу безкоштовно займатися уроками гімнастики. Кошти на утримання вчителів гімнастики вираховуються зі штатної суми [8, 431–464]. Тобто, не зважаючи на те, що в науковій літературі танці сприймалися як обов'язковий предмет, котрий сприяв художньо-естетичному розвитку молоді, вони так і не були запроваджені в усіх середніх освітніх установах країни. Але при цьому хочеться відзначити, що в чоловічих гімназіях часто організовувались бали і танцювальні вечори, куди запрошували дівчат-гімназисток, де молодь мала змогу продемонструвати свої вміння в хореографічному мистецтві.

Дещо інша ситуація склалась в жіночих середніх навчальних установах. Першими світськими освітніми закладами, де танці визначались як обов'язкова навчальна дисципліна, стали інститути шляхетних дівчат, мережа яких відкривалася в Україні в першій половині XIX ст. в таких містах як Харків (1811), Полтава (1818), Одеса (1928), Керч (1835) й Київ (1838). Оскільки в даних інститутах навчалися здебільшого дівчата дворянського поход-

ження, звичайно, їм намагалися надати відповідну освіту, де особливий акцент робився на вивченні іноземних мов, етикету, вмінні музичити й танцювати. А за відсутності в навчальному розкладі такої дисципліни, як фізичне виховання, хореографія сприймалася не лише як приємна розвага на балах, а й спосіб для досягнення гарної постави у дівчат. Танцями панянки розпочинали займатися з раннього дитинства дві години на тиждень за французькою методикою, що включала в собі полонез, вальс, польку, мазурку, кадрили, котильйон – легкі й рухливі танці [16, 136–139].

З 1858 р. роботу розпочинають жіночі гімназії, де середню освіту мали змогу отримувати дівчата з усіх вільних верств населення. В даний період починають функціонувати й приватні жіночі гімназії.

В цих навчальних закладах в обов'язковому порядку вивчали Закон Божий, російську мову, математику, географію, історію, суспільствознавство, фізику та додатково чистописання й рукоділля – в гімназіях Міністерства народної освіти; космографію, педагогіку, німецьку та французьку мови – в Маріїнських гімназіях. За окрему платню дівчатка мали змогу займатися малюванням, музикою, співами, танцями й гімнастикою. Згідно навчальних планів урок гімнастики проводився 4 рази на тиждень – по півгодини в ті дні, коли не викладалися танці й 15 хвилин, коли співпадав з танцями. Танцями дівчата займалися двічі на тиждень по 45 хвилин [16, 60]. Проте дані предмети відносились до розряду необов'язкових і проводились за окрему платню. Хореографія була більш популярною дисципліною ніж гімнастика, оскільки вона вважалася невід'ємною частиною виховання молодих панянок.

В період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. згідно «Проекту єдиної школи на Україні» (1919 р.) в школах дві години

на тиждень мала викладатись так звана «руханка», що включала в собі різноманітні дитячі ігри, танці, січові вправи [5, 19].

Одночасно відбувається становлення радянської системи освіти. В 1919 р. більшовиками розроблено «Проект організації Єдиної трудової школи в Україні», який передбачав викладання пластичної гімнастики й ознайомлення з нескладними танцювальними формами, або масовими дитячими танцями [15, 72–73]. Таким чином, в даний період в навчальних закладах країни уроки танців зводяться до викладання окремих й простих танцювальних рухів, проте набувають масовості й доступності.

Вже в 1924 р. після уніфікації навчальних планів середніх шкіл система музично-ритмічного виховання поступилась фізичному вихованню і військовій підготовці. Однак, це не значить, що система ритмічного виховання, яка включала в собі ритміку та художній рух, була повністю виключена з навчального плану шкіл. Проте досить примітивний зміст програми дисципліни не давав дітям можливості досягти виразності й пластичності рухів, необхідних для занять хореографією. Поступово танці перетворюються на гурткове мистецтво.

Дану ситуацію намагались змінити в 1964 р., коли керівництво Київського хореографічного училища запропонувало запровадити в середніх школах один раз на тиждень уроки бальних танців для забезпечення гармонійного розвитку учнів. Як наголошувалося у розроблених ними рекомендаціях, вже в 1–3 класах значну увагу слід приділяти музично-ритмічному вихованню, становленню гарної постави, правильної ходи й вивченню найпростіших танцювальних елементів.

З 4 по 10 клас навчання бальних танців має йти за ступенем висхідної складності [14, 217]. Але розглянувши цей лист, чинов-

ники з Міністерства освіти вирішили відмовитись від зазначених пропозицій про запровадження окремих годин для занять з хореографії. Вони наголошували, що в 1964/65 навчальному році у програмі фізичного виховання вводиться окремий розділ хореографічної підготовки для учнів 1–10 класів. Водночас, хореографічна підготовка учнів 9–11 класів може здійснюватися за рахунок факультативних годин на заняттях у спеціально організованих секціях [14, 219]. Й до сьогодні хореографію, на жаль, не введено до навчального плану як обов'язкову навчальну дисципліну. Уроки танців діти мають змогу брати додатково – за окрему платню.

В вищій школі лише в дореволюційний період статuti передбачали викладання дисциплін мистецького характеру – фехтування, малювання, верхової їзди, музики й танців. Але в університетських статутах, як і в статутах гімназій, даними предметами займались факультативно й за окрему плату. Лише в «Правилах для учнів» Дерптського університету передбачалися такі безкоштовні дисципліни як танці і фехтування для бідних студентів по дві години на тиждень. Однак, незважаючи на те, що заняття хореографією були платними, все рівно вони були дуже популярними серед студентів. Так, наприклад, в київському Університеті св. Володимира впродовж 30-х рр. XIX ст. хореографічний клас відвідувало 22 особи, що складало третину від загальної кількості студентів університету. Згодом популярність занять танцями змусила керівництво ввести дану дисципліну до обов'язкової програми навчання [3, 10]. В період існування УРСР, коли в минуле відійшла система виховання «джентельмена», в інститутах й університетах студентська молодь мала можливість займатись танцями лише факультативно, в гуртках.

Висновки

Отже, в результаті аналізу нормативно-правової бази, що регламентувала роботу навчальних закладів України впродовж XVIII – XX ст. слід наголосити, що хореографія посідала важливе місце в навчальному процесі, хоча й не завжди викладалась як обов'язкова дисципліна. В Російській імперії, де танцювальне мистецтво виконувало естетико-виховне й оздоровче завдання, уроки танців, хоча й викладались факультативно (за виключенням кадетських корпусів й інститутів шляхетних дівчат), але користувались популярністю серед молоді. Оскільки освічена й вихована особа не могла не вміти танцювати. В радянській школі перевага надавалась системі фізичного виховання, тоді як хореографія зводилась до вивчення найелементарніших танцювальних рухів. Більш професійно займатись танцями молоді люди мали змогу лише в позанавчальний час у гуртках.

Література:

1. Благова Т. О. Особливості хореографічного виховання школярів у системі освіти в Україні: Історико-педагогічний аспект / Т. О. Благова // Вісник Житомирського державного університету. – 2013. – Вип. 3 (69). – С. 53–57.
2. Всеволодский-Гернгросс В. Н. История театрального образования в России Т. 1: XVII и XVIII вв. / В. Н. Всеволодский-Гернгросс. – СПб. : Дирекция Императорских театров, 1913.
3. Мысли об университете св. Владимира в конце 1838 г. // Киевлянин. – 1865. – № 22.
4. Общая программа распределения времени и наставление для ведения внеклассных занятий в кадетских корпусах. – СПб., 1890.
5. Проект Єдиної школи на Україні. – Книга 1. Основна школа. – Кам'янець-Подільський, 1919.

6. Сборник распоряжений по Министерству Народного просвещения. – Спб., 1864. – Т.1.
7. Сборник распоряжений по Министерству Народного просвещения. – Спб., 1866. – Т.1.
8. Сборник постановлений по Министерству Народного просвещения: Царствование императора Александра II. – Спб., 1877. – Т. V.
9. Симаева Ю. М. Педагогическое обеспечение преподавания хореографии в общеобразовательных учебных заведениях России (60-е годы XIX века – 1918 год): дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Ю. М. Симаева. – М., 2014. – 186 с.
10. Симаева Ю. М. Преподавание танца в учебных заведениях царской России (начало 60-х годов XIX века – 1918 год XX века) // Вестник университета Российской академии образования. – 2011. – № 3 (56). – С. 19–21.
11. Устав гимназий и прогимназий Ведомства Министерства народного просвещения от 19 ноября 1864 г. // Журнал Министерства Народного просвещения. – 1864. – Ч. СХХIV.
12. Устав императорского шляхетского сухопутного кадетского корпуса учрежденного в Санкт-Петербурге для воспитания и обучения благородного российского юношества / Учреждения и уставы касающиеся до воспитания и обучения в России юношества обоего пола. – Спб., 1774. – Т. II.
13. Форостян А. Ф. Хореографічне мистецтво в навчально-виховному процесі середніх навчальних закладів Півдня України другої половини XIX – початку XX століття / А. Ф. Форостян // Актуальні питання культурології. – 2012. – Вип. 12. – С. 182–185.
14. ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 13. – Спр. 1637.
15. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.1. – Спр. 388.
16. Черепнин Н. П. Императорское воспитательное общество благородных девиц: исторический очерк (1764–1914) / Н. П. Черепнин. – Петроград, 1915. – Т. 3.
17. Шмид Г. К. История средних учебных заведений в России / Г. К. Шмид. – СПб. : тип. В. С. Балашова, 1878.

